

dr Krzysztof Kaczmarek¹

Wydział Humanistyczny, Politechnika Koszalińska, Polska

KONSEKWENCJE DEZINFORMACJI: PRZEGLĄD WYBRANYCH NARZĘDZI I TECHNIK MANIPULACJI

CONSEQUENCES OF DISINFORMATION: OVERVIEW OF SELECTED MANIPULATION TOOLS AND TECHNIQUES¹

Abstrakt: Prawidłowe funkcjonowanie współczesnych społeczeństw, państw i struktur ponadnarodowych bazuje na dostępie do informacji. Wolny obieg informacji jest efektem rozwoju cywilizacyjnego. Przestrzeń informacyjna stała się zaś naturalnym środowiskiem człowieka ery cyfrowej. Ze wszystkimi swoimi korzyściami poznawczymi niesie to za sobą jednak różne niebezpieczeństwa, w tym rozprzestrzenianie się dezinformacji. Mimo że to zjawisko stanowi poważne zagrożenie, państwa demokratyczne nie dysponują żadnym narzędziem pozwalającym na skuteczną obronę przed nim. Dezinformacja, jako element oddziaływania psychologicznego, jest niekinetyczną bronią wykorzystywaną w czasie wojny, w związku z tym istotne staje się znalezienie sposobu na zwiększenie na nią odporności społeczeństwa.

Słowa kluczowe: socjotechnika, oddziaływanie psychologiczne, manipulacja, dezinformacja, postęp technologiczny

Abstract: The proper functioning of modern societies, states, and supra-national entities is based on access to information. The free flow of information is a result of civilization's development, and the information space has become a natural environment for humans in the digital era. For all its cognitive benefits, it still carries various risks, including the risk of spreading misinformation. Even though this phenomenon constitutes

¹ <https://orcid.org/0000-0001-8519-1667>, krzysztof.kaczmarek@tu.koszalin.pl

a serious threat, democratic countries do not have any tool to effectively defend against it. As an element of psychological impact, disinformation is a non-kinetic weapon, used in times of war. It is, therefore, important to find a way to increase society's resistance to disinformation.

Keywords: social engineering, psychological impact, manipulation, disinformation, technological progress

Wprowadzenie

Pojęcie dezinformacji powstało w XIX w. w Rosji². Nie jest ono jednoznacznie zdefiniowane w literaturze naukowej i bywa zamiennie używane z takimi terminami, jak fałszywa informacja i propaganda³. James Henry Fetzer określa dezinformację jako intencjonalne wprowadzanie odbiorców w błąd, często w kontekstach politycznych, religijnych i ideologicznych. Fetzer opisuje również różnicę między dezinformacją a fałszywą informacją i podkreśla, że różnice wynikają z intencji. Nieprawdziwe informacje mogą być bowiem rozpowszechniane przez osoby, które same zostały wprowadzone w błąd⁴.

Wykorzystywanie narzędzi socjotechnicznych w celu kształtowania opinii, poglądów i zachowań społecznych miało swój początek w czasach kształtowania się pierwszych organizmów państwowych⁵. Na początku celem manipulacyjnych działań, odnoszących się najczęściej do świata nadprzyrodzonego, była legitymizacja władzy. Rozwój cywilizacyjny i postęp technologiczny powodowały jednak,

² M.J. Wachowicz, *Ujęcie teoretyczne pojęcia dezinformacji*, „Wiedza Obronna” 2019, t. 266–267, nr 1–2, s. 227.

³ N. Persily, J.A. Tucker, *Introduction*, w: N. Persily, J.A. Tucker (red.), *Social media and democracy: The State of the Field and Prospects for Reform*, Cambridge University Press, Cambridge 2020, s. 10.

⁴ J.H. Fetzer, *Disinformation: The use of false information*, „Minds and machines” 2004, nr 14.

⁵ Zob.: M. Nieć, *Kampania wyborcza – uwagi politologa o genezie idei*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2012, t. 4, nr 3; M. Wolny, *Nauka Hipokratesa i rzymska propaganda. Zaraza na Sycylii w relacji Liwiusza (Liv. 25.26. 7–15)*, „Echa Przeszłości” 2016, t. 17.

że ewoluowały również wykorzystywane techniki wpływania na społeczeństwo.

Gdy uzyskanie społecznego poparcia okazało się konieczne do zdobycia władzy, opinia publiczna stała się areną manipulacji. Od połowy XVIII do początków XIX w. gazety były organami partii politycznych, odpowiednio dopasowującymi publikowane treści⁶. Później ich dochody zaczęły w coraz większym stopniu pochodzić z reklam. Część tytułów w dalszym ciągu opowiadała się za określonymi frakcjami politycznymi, ale deklarowała obiektywizm. Do końca XX w. gazety, magazyny, stacje radiowe i telewizyjne były dla społeczeństw jedynym źródłem informacji o świecie. Media określały parametry, według których definiowano to, co odbiegało od normy i było niedopuszczalne. Skrajne poglądy rzadko pojawiały się w mediach informacyjnych, chyba że jako przykłady tego, co wykraczało poza granice „normalności”. Chociaż media miały rzekomo przedstawiać pełen zakres spraw społecznych, cechował je konformizm⁷.

W kontekście działań manipulacyjnych i dezinformacyjnych największe jakościowe zmiany nastąpiły na początku XX w. wraz z upowszechnieniem się Internetu i szerszym dostępem do informacji. Przekaz, wcześniej jednokierunkowy, nabrał charakteru interaktywnego, a powszechny dostęp do sieci skutkowało możliwością nie tylko uzyskania wiedzy na niemal każdy temat, lecz także dzielenia się własnymi poglądami i opiniami. Przestrzeń informacyjna stała się naturalnym środowiskiem człowieka ery cyfrowej. Wolny obieg informacji jest efektem rozwoju cywilizacyjnego, ale dodatkowo ze wszystkimi swoimi korzyściami poznawczymi niesie za sobą różne zagrożenia, w tym ryzyko rozprzestrzeniania się dezinformacji⁸.

⁶ C. Dornan, *Dezinformatsiya: The past, present and future of 'fake news'*, A Reflection Paper for the Canadian Commission for UNESCO, marzec 2017 r., s. 5, https://www.researchgate.net/profile/Christopher-Dornan/publication/335881115_Dezinformatsiya_The_past_present_and_future_of_'fake_news'_A_Reflection_Paper_for_the_Canadian_Commission_for_UNESCO/links/5d81a738a6fdcc12cb989feb/Dezinformatsiya-The-past-present-and-future-of-fake-news-A-Reflection-Paper-for-the-Canadian-Commission-for-UNESCO.pdf (dostęp: 29 marca 2024 r.).

⁷ *ibidem*.

⁸ A. Bencsik, M. Karpiuk, M. Kelemen, E. Włodyka, *Cybersecurity in the Visegrad Group Countries*, Institute for Local Self-Government Maribor, Maribor 2023, s. 89.

Należy jednak podkreślić, że korporacje, podmioty państwowe i politycy zawsze rozpowszechniali fałszywe i wprowadzające w błąd narracje, aby osiągnąć swoje cele ideologiczne. Nie jest to tylko problem internetowych platform informacyjnych i mediów społecznościowych⁹. Rozwój technologii informacyjnych i komunikacyjnych (*Information and Communication Technologies, ICT*) spowodował, że zmienił się sposób produkcji, dystrybucji i konsumpcji informacji. Powstały nowe narzędzia, oparte na ICT, mogące być wykorzystywane w działaniach dezinformacyjnych. Same cele tych działań jednak się nie zmieniły.

Pomimo wielu badań i analiz dotyczących zarówno dezinformacji, jak i wszelkich innych form wpływania na zachowania społeczne nie opracowano skutecznych środków obrony przed nimi. Nie wiadomo, czy w ogóle możliwe jest stworzenie skutecznych narzędzi ochrony przed dezinformacją i manipulacją. Jednocześnie pojawiają się poważne wątpliwości, czy wśród decydentów istnieje rzeczywista chęć walki z tymi zjawiskami.

Mimo że kampanie dezinformacyjne stanowią poważne zagrożenie, polityka Unii Europejskiej w tym zakresie opiera się na założeniu, że dezinformacja nie jest sama w sobie nielegalna, lecz szkodliwa¹⁰. Część badaczy tej problematyki zauważa, że nawet silne gospodarczo i militarnie państwa demokratyczne nie posiadają skutecznych narzędzi do zwalczania dezinformacji, a ich działania prewencyjne polegają jedynie na kampaniach informacyjno-edukacyjnych¹¹.

Głównym celem niniejszego artykułu jest znalezienie odpowiedzi na pytanie dotyczące skutecznej walki z dezinformacją. Hipoteza badawcza zakłada, że można jedynie ograniczyć wpływ dezinformacji na postawy i zachowania społeczne, oraz przyjmuje, że nie istnieje możliwość całkowitego wyeliminowania negatywnych konsekwencji

⁹ R. Kuo, A. Marwick, *Critical disinformation studies: History, power, and politics*, "Harvard Kennedy School Misinformation Review" 2021, t. 2, nr 4, s. 3.

¹⁰ R. Ó Fathaigh, N. Helberger, N. Appelman, *The perils of legally defining disinformation*, "Internet policy review" 2021, t. 10, nr 4, s. 2.

¹¹ K. Wasilewski, *Fake News and the Europeanization of Cyberspace*, "Polish Political Science Yearbook" 2021, t. 50, nr 4, s. 9.

tego zjawiska, zwłaszcza że dezinformacja ewoluuje i dostosowuje się do zmieniającego się środowiska informacyjnego.

W celu weryfikacji powyższej hipotezy zostanie przeprowadzone badanie literatury przedmiotu, co posłuży za podstawę teoretyczną badań. Większość danych i informacji dotyczących dezinformacji jest wprawdzie powszechnie dostępna, jednak analizy przeprowadzone w niniejszym artykule pozwolą je usystematyzować i dadzą możliwość wyciągnięcia nowych wniosków. Aby zobrazować możliwe skutki dezinformacji, zostanie dokonana interpretacja konkretnych przypadków.

Mechanizmy i narzędzia dezinformacji

Naturalne środowisko działań dezinformacyjnych to chaos informacyjny i emocjonalny charakter przekazów medialnych¹², a wywoływanie emocji to jeden z aspektów będących elementem wojny hybrydowej, wojny informacyjnej¹³. Jednocześnie nasilenie działań dezinformacyjnych może być sygnałem poprzedzającym inne negatywne zdarzenia. Jednak takie przesłanki często są ignorowane, a ich oczywistość dostrzegana dopiero po fakcie¹⁴. Tymczasem dezinformacja, jako element oddziaływania psychologicznego, jest niekinetyczną bronią wykorzystywaną w czasie wojny¹⁵. Znaczny wzrost działań dezinformacyjnych w polityce międzynarodowej

¹² K. Chałubińska-Jentkiewicz, *Disinformation-and what else?*, "Cybersecurity and Law" 2022, t. 6, nr 2, s. 14.

¹³ K. Kaczmarek, *Appealing to compassion as an element of Russia's hybrid warfare against the West*, „Cybersecurity and Law” 2022, t. 7, nr 1, s. 52; A. Makuch, „Psychological judo” *Seftona Delmera – brytyjskie techniki dezinformacji w okresie II wojny światowej*, "Cybersecurity and Law" 2021, t. 5, nr 1, s. 163.

¹⁴ B. Ćwik, *Postrzeżenie zagrożeń w systemach bezpieczeństwa organizacji*, "Modern Management Review" 2017, t. 22, nr 3, s. 28.

¹⁵ K.E. Derlatka, *Wielowymiarowość dezinformacji w wojnie – wybrane przykłady stosowania dezinformacji jako narzędzia wojny*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2023, nr 114, s. 226.

zaobserwowano od wybuchu pandemii COVID-19 w 2021 r.¹⁶, a zetem w okresie niemal bezpośrednio poprzedzającym agresję Rosji na Ukrainę.

Podstawą skutecznej dezinformacji jest zbudowanie wiarygodności jej źródła¹⁷. Jednocześnie forma komunikatu musi być dostosowana do odbiorców. Wyniki badań wskazują na istnienie tendencji do łatwiejszego przyjmowania informacji zgodnych z wcześniejszymi przekonaniami i odrzucania lub unikania tych, które im zaprzeczają¹⁸.

Obecnie do najczęściej wykorzystywanych metod i technik dezinformacyjnych należą:

- fałszywe wiadomości (*fake news*): tworzenie i rozpowszechnianie fałszywych informacji przypominających te prawdziwe i dotyczących sytuacji, które mogą wystąpić;
- propaganda: szeroko zakrojone działania oparte na emocjach, mające na celu promowanie określonego punktu widzenia. Propaganda może wykorzystywać zarówno prawdziwe, fałszywe, jak i zmanipulowane informacje;
- trolling i hejt: celowe wywoływanie konfliktów i nawoływanie do nienawiści poprzez umieszczanie kontrowersyjnych treści na platformach internetowych. Celem jest skompromitowanie dyskusji lub zdyskredytowanie określonych osób czy grup społecznych;
- astroturfing: tworzenie pozoru (sztucznego) poparcia dla jakiejś kwestii lub sprzeciwu wobec niej. Najczęściej odbywa się przez fałszywe konta w mediach społecznościowych;

¹⁶ E.M. Włodyka, *Polaryzacja, kohabitacja czy integracja? Wyzwania cyberbezpieczeństwa procesów wyborczych w Polsce*, w: M. Karpiuk (red.), *Cyberbezpieczeństwo. Aspekty krajowe i międzynarodowe*, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2024, s. 104.

¹⁷ K. Kaczmarek, *Dezinformacja jako czynnik ryzyka w sytuacjach kryzysowych*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2023, t. 51, nr 2, s. 21.

¹⁸ W.L. Bennett, S. Livingston, *A Brief History of the Disinformation Age: Information Wars and the Decline of Institutional Authority*, w: L. Bennett, S. Livingston (red.), *The Disinformation Age*, Cambridge University Press, Cambridge 2020, s. 5–6.

- selektywne dobieranie danych (*cherry picking*): dobór danych i informacji w taki sposób, aby potwierdziły one określoną tezę. Jednocześnie ignorowane są te, które mogłyby ją podważyć;
- teorie spiskowe: promowanie poglądu tłumaczącego niektóre zjawiska społeczne istnieniem spisku;
- szum informacyjny: zalew odbiorców dużą liczbą często sprzecznych lub mylących informacji;
- deep fake: wykorzystanie zaawansowanych narzędzi sztucznej inteligencji (*artificial intelligence*, AI) do tworzenia realistycznych, ale fałszywych obrazów przedstawiających sytuacje, które w rzeczywistości nigdy nie miały miejsca. Mogą to być wypowiedzi lub czynności, które stawiają określone osoby w kompromitującym je kontekście. Obecnie jest to najbardziej zaawansowane pod względem technologicznym narzędzie dezinformacji i manipulacji;
- gaslighting: psychologiczna technika manipulacji powodująca, iż ofiara kwestionuje swoją pamięć, percepcję i zdrowie psychiczne.

Często tłumaczenie zjawisk społecznych przy pomocy narzędzi i technik dezinformacji ma charakter pozornie logiczny. Należy jednak pamiętać, że wszelkie wywody przeprowadzone w takich kontekstach mają charakter sofizmu.

Wydaje się, że świadomość zagrożeń związanych z dezinformacją oraz najczęściej stosowanych narzędzi i technik może stanowić jeden z elementów ograniczających jej konsekwencje. Jednak w rzeczywistości tak nie jest. Mimo że każdy odbiorca ma możliwość sprawdzenia wiarygodności źródła informacji, robi to zaledwie kilkanaście procent¹⁹. Jednocześnie osoby, które wierzą w teorie spiskowe, często są zmanipulowane w takim stopniu, że nie ma możliwości, by przyjęły do wiadomości jakiegokolwiek logiczne argumenty²⁰, tym bardziej że pewne formy dezinformacji są wykorzystywane również przez państwa demokratyczne, np. na potrzeby polityki historycznej. Przykład

¹⁹ Polacy są świadomi dezinformacji, lecz i tak ulegają fake newsom, Demagog, 23 lutego 2022 r., https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/polacy-sa-swiadomi-dezinformacji-lecz-i-tak-ulegaja-fake-newsom/ (dostęp: 29 marca 2024 r.).

²⁰ K. Kaczmarek, *Dezinformacja jako czynnik...*, op. cit., s. 24.

stanowi Wielka Brytania, w której istnieje nawet sieć *History & Policy*, składająca się z ponad 500 historyków oferujących swoją wiedzę decydentom i dziennikarzom²¹. Ten przykład pokazuje, że przeciętny odbiorca może mieć trudności w odróżnieniu tego, co jest prawdziwą i obiektywną informacją, od tego, co zmanipulowane.

Prawidłowe funkcjonowanie współczesnych społeczeństw, państw i struktur ponadnarodowych w znacznym stopniu wynika z dostępu do wiarygodnych informacji²². Tempo rozpowszechniania się fałszywych informacji i potencjalne konsekwencje tego zjawiska sprawiają jednak, że jest ono porównywane do pandemii²³. Fałszywe informacje mogą dotyczyć m.in. sposobów odżywiania się²⁴ czy leczenia²⁵. Ekspertki z dziedziny medycyny zwracają uwagę na zagrożenia, jakie niezweryfikowane informacje niosą na zdrowie i życie²⁶.

Można zatem postawić tezę, że dezinformacja jest integralną częścią infosfery i próbuje oddziaływać na społeczeństwa informacyjne, a jedyne, co można zrobić, to nauczyć się funkcjonować ze świadomością jej istnienia. Należy jednocześnie kontrolować i neutralizować te źródła dezinformacji, które mogą zagrażać bezpieczeństwu społeczeństwa i państwa. Zbyt radykalne wyeliminowanie wszystkich źródeł fałszywych i zmanipulowanych treści mogłoby wywołać efekt odwrotny do zamierzonego i dać pożywkę dla teorii spiskowych. Walka z dezinformacją powinna uwzględniać metody i cele atakującego. Podjęte kroki musi poprzedzać analiza przypadków,

²¹ H. Tworek, *Disinformation: It's History*, Centre for International Governance Innovation, 14 lipca 2021 r., <https://www.cigionline.org/articles/disinformation-its-history/> (dostęp: 29 marca 2024 r.).

²² M. Karpiuk, W. Pizło, K. Kaczmarek, *Cybersecurity Management – Current State and Directions of Change*, "International Journal of Legal Studies" 2023, t. 14, nr 2, s. 647.

²³ E. Aïmeur, S. Amri, G. Brassard, *Fake News, Disinformation and Misinformation in Social Media: a Review*, "Social Network Analysis and Mining" 2023, t. 13, nr 1, s. 29–30.

²⁴ Por.: C. Diekman, C.D. Ryan, T.L. Oliver, *Misinformation and disinformation in food science and nutrition: impact on practice*, "The Journal of Nutrition" 2023, t. 153, nr 1, s. 3–4.

²⁵ Por.: J.H. Neylan, S.S. Patel, T.B. Erickson, *Strategies to counter disinformation for healthcare practitioners and policymakers*, "World medical & health policy" 2022, t. 14, nr 2, s. 428–429.

²⁶ Zob.: A.S. Kanekar, A. Thombre, *Fake medical news: avoiding pitfalls and perils*, "Family Medicine and Community Health" 2019, t. 7, nr 4, s. 1–2.

która nie tylko pozwoli na zidentyfikowanie atakującego, lecz także da możliwość przewidzenia jego następnych ruchów.

Studia przypadków

Najwięcej źródeł dezinformacji i manipulacji jest powiązanych z Federacją Rosyjską, co wynika z obecnej sytuacji międzynarodowej i agresywnych działań tego państwa. Zgodnie z praktykami wywiadu radzieckiego, a później rosyjskiego, dezinformacja zajmuje uprzywilejowaną pozycję w działaniach wywiadowczych i jest zintegrowana z funkcjonowaniem tego instrumentu państwowego. Zgodnie z modelem sowiecko-rosyjskim podstawowym celem działań wywiadowczych nie jest gromadzenie konkretnych informacji, ale wykorzystanie dezinformacji w taki sposób, aby osiągnąć pożądane cele strategiczne, operacyjne lub taktyczne²⁷. Odbywa się to poprzez wpływanie na politykę innych rządów, podważanie zaufania do ich przywódców i instytucji, zakłócanie stosunków międzynarodowych oraz dyskredytowanie i osłabianie przeciwników²⁸.

Fałszywe treści i sposób ich rozpowszechniania zależą od celu ataku oraz aktualnego kontekstu politycznego, społecznego i ekonomicznego. Cechą wspólną tego typu działań jest wykorzystanie wcześniej utworzonych i uwiarygodnionych dla części odbiorców źródła informacji. W rzeczywistości informacje przez jakiś czas dostępne w tych źródłach mogą dotyczyć różnych dziedzin i zawierać zweryfikowane, prawdziwe treści. Dezinformacja może zacząć się w nich pojawiać niezauważalnie albo nagle i dotrzeć do dużej grupy odbiorców, z których część uzna je za sprawdzone i wiarygodne.

Jedną z cech fałszywej wiadomości jest to, że budzi ona skrajne emocje, najczęściej negatywne. W przypadku zaplanowanej akcji dezinformacyjnej mogą to być insynuacje lub oskarżenia określonej

²⁷ J. Mandić, D. Klarić, *Case study of the Russian disinformation campaign during the war in Ukraine – propaganda narratives, goals, and impacts*, "National security and the future" 2023, t. 24, nr 2, s. 100.

²⁸ H.R. Shultz, R. Godson, *Dezinformatsia: Active Measures in Soviet Strategy*, Pergamon-Brassey's, Washington 1984, s. 2.

grupy społecznej o czyny nieakceptowane społecznie. Często celem dezinformacji nie jest atakowana w przekazach grupa, ale osłabienie państwa przez wywoływanie, podtrzymywanie i pogłębianie podziałów społecznych.

Jako przykład może posłużyć historia mieszkającej w Berlinie 13-letniej Lisy, która w 2016 r. została rzekomo porwana i wielokrotnie zgwałcona przez arabskiego uchodźcę. Wiadomość o tym wydarzeniu podały działające wówczas w Niemczech rosyjskie media. W efekcie doszło do antyimigranckich demonstracji, które transmitowano najpierw przez rosyjskie, a później ogólnoniemieckie i zagraniczne media. Mimo że do opisanego wydarzenia nigdy się nie doszło, spowodowało ono zaostrzenie społecznej i politycznej debaty na temat przyjmowania uchodźców²⁹.

Kampanie dezinformacyjne mogą również poprzedzać inne agresywne działania. W ciągu 48 godzin poprzedzających atak Rosji na Ukrainę (24 lutego 2022 r.) Instytut Badań Internetu i Mediów Społecznościowych (IBIMS) zaobserwował ponadnormatywną aktywność publikacyjną w polskiej przestrzeni informacyjnej treści, które miały wywołać poczucie zagrożenia ze strony obywateli Ukrainy³⁰. Jedne z najczęściej pojawiających się w kontekście Ukrainy zwrotów to „banderowcy”, „UPA”, „rzeź Polaków”, „ludobójstwo”. Do dystrybucji tego typu treści zostały wykorzystane konta wcześniej propagujące postawy antyszczepionkowe i/lub negujące istnienie wirusa SARS-CoV-2³¹. Inną kwestią są prorosyjskie działania np. Facebooka (Mety), który blokuje informacje o rzeczywistym przebiegu wojny³². Firma w oficjalnych komunikatach zapewnia, że udoskonala swoje

²⁹ S. Meister, „Sprawa Lisy”: Niemcy na celowniku rosyjskiej dezinformacji, NATO review, 25 lipca 2016 r., <https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2016/07/25/sprawa-lisy-niemcy-na-celowniku-rosyjskiej-dezinformacji/index.html> (dostęp: 29 marca 2024 r.).

³⁰ Komunikat ws. dezinformacji ws. sytuacji na Ukrainie w internecie, Instytut Badań Internetu i Mediów Społecznościowych, <https://ibims.pl/komunikat-ws-szerzenia-dezinformacji-ws-sytuacji-na-ukrainie-w-polskiej-przestrzeni-internetowej/> (dostęp: 2 kwietnia 2024 r.).

³¹ *ibidem*.

³² Więcej prorosyjskich, mniej proukraińskich treści. Tak Rosjanie oszukują Facebooka, PolskieRadio.pl, 18 grudnia 2022 r., <https://www.polskieradio.pl/399/7977/Artykul/3089097,Wiecej-prorosyjskich-mniej-proukrajskich-tresci-Tak-Rosjanie-oszukuja-Facebooka> (dostęp: 2 kwietnia 2024 r.).

programy sprawdzania faktów i walki z dezinformacją, a treści są moderowane przez algorytmy AI³³. Wydaje się jednak, że po dwóch latach od wybuchu wojny korporacje technologiczne wciąż nie są zainteresowane walką z rosyjską ani jakąkolwiek inną dezinformacją³⁴. Nic nie wskazuje również na to, żeby sytuacja miała się w najbliższym czasie zmienić.

Kolejną akcją dezinformacyjną, która ma na celu zniechęcenie mieszkańców UE do wspierania Ukrainy, jest rozpowszechnianie fałszywych informacji o katastrofalnej sytuacji ekonomicznej wspólnoty, do której doszło na skutek ogromnych kosztów ponoszonych na rzecz pomocy Ukraińcom. Przykładem jest „ujawniony tajny plan” dotyczący zajmowania kont bankowych obywateli UE³⁵. Tego typu informacje zostają przyjęte za wiarygodne przez tę część społeczeństwa, która jest podatna na teorie spiskowe.

Każda fałszywa informacja może być częścią szerszej kampanii dezinformacyjnej. Jak wskazują wymienione przykłady, konsekwencje fake newsów dotyczą całego społeczeństwa, nawet jeżeli w ich prawdziwość wierzy jedynie niewielka jego część. Dotyczy to zwłaszcza ustrojów demokratycznych, w których nawet mała zmiana preferencji wyborczych jest w stanie zadecydować o przyszłych kierunkach polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Fałszywa informacja powoduje czasem również niepokoje społeczne i osłabienie wewnętrzne państwa, co jest najczęściej głównym celem akcji dezinformacyjnej.

³³ J. Burke, *Facebook struggles as Russia steps up presence in unstable west Africa*, „The Guardian”, 17 kwietnia 2022 r., <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/17/facebook-struggles-as-russia-steps-up-presence-in-unstable-west-africa> (dostęp: 2 kwietnia 2024 r.).

³⁴ *Walka z algorytmami. UE wzywa Google i Facebook, aby promowały niezależne media*, Belsat.eu, 8 stycznia 2024 r., <https://belsat.eu/pl/news/08-01-2024-walka-z-algorytmami-ue-wzywa-google-i-facebook-aby-promowaly-niezalezne-media> (dostęp: 2 kwietnia 2024 r.).

³⁵ A. Wolska, *Fejk tygodnia: UE jest na krawędzi bankructwa, więc będą zajmowane oszczędności obywateli*, EURACTIV.pl, 15 marca 2024 r., <https://www.euractiv.pl/section/demokracja/news/fejk-tygodnia-ue-jest-na-krawedzi-bankructwa-wiec-beda-zajmowane-oszczednosci-obywateli/> (dostęp: 2 kwietnia 2024 r.).

Wnioski i podsumowanie

Każda teoria spiskowa ma swoich zagorzałych wyznawców. Również każda fałszywa wiadomość jest przyjmowana za prawdę przez jakąś część jej odbiorców. Podatność społeczeństwa na fake newsy zależy od wielu czynników, takich jak wykształcenie, sytuacja ekonomiczna, wyznawane wartości, stan zdrowia czy poczucie bezpieczeństwa. Podejmowane są pewne próby zbadania sposobu, w jaki społeczeństwa postrzegają dezinformację. Według Eurostatu w 2021 r. w Unii Europejskiej 47 proc. osób w wieku od 16 do 74 lat spotkało się z fałszywymi informacjami, lecz jedynie 23 proc. je zweryfikowało. Odsetek osób, które weryfikowały informacje znalezione w internetowych serwisach informacyjnych lub mediach społecznościowych, był największy w Holandii (45 proc.), Luksemburgu (41 proc.) i Irlandii (39 proc.), a najmniejszy na Litwie (11 proc.), w Rumunii (12 proc.) i Polsce (16 proc.)³⁶.

Te wyniki w żaden sposób nie opisują podatności społeczeństwa na dezinformację. Niski odsetek weryfikujących może świadczyć o tym, że członkowie danego społeczeństwa wierzą w większość informacji, które do nich docierają, ale może również dowodzić krytycznego podejścia do wiadomości i samodzielnego identyfikowania fake newsów.

Analizy przeprowadzone w niniejszym artykule wskazują na to, że obecnie nie istnieje możliwość całkowitego wyeliminowania wpływu dezinformacji na społeczeństwa demokratyczne – da się jedynie ograniczyć ich wpływ. Postawiona na początku artykułu hipoteza badawcza została zatem zweryfikowana pozytywnie.

Należy podkreślić, że głównym źródłem informacji dla społeczeństwa cyfrowego jest Internet. Walka z dezinformacją powinna dlatego wpisywać się w strategię cyberbezpieczeństwa, a akcje dezinformacyjne należy traktować jako formę cyberataku. Zdecydowana większość skutecznych cyberataków jest wynikiem błędu człowieka, a nie

³⁶ *How many people verified online information in 2021?*, Eurostat, 16 grudnia 2021 r., <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211216-3> (dostęp: 3 kwietnia 2024 r.).

nieprawidłowo działających technicznych zabezpieczeń³⁷. Wobec tego jedynym sposobem walki z dezinformacją wydaje się budowanie społecznej świadomości cyberzagrożeń, co z kolei wymaga odpowiedniego modelu kształcenia zawodowego i uniwersyteckiego³⁸. Kształcenie powinno opierać się na praktycznej wiedzy i umiejętnościach osób je prowadzących. Nie wystarczą bowiem same założenia i programy nauczania. W przypadku kiedy prowadzący zajęcia lub kursy dysponuje jedynie wiedzą teoretyczną, nie ma możliwości przekazania odpowiednich wiadomości i ukształtowania umiejętności.

Obecnie cały zachodni świat jest w stanie wojny z totalitarnymi reżimami. Ten konflikt toczy się w większości w cyberprzestrzeni, ale niesie za sobą rzeczywiste negatywne konsekwencje, dlatego w każdej sytuacji należy brać pod uwagę, że jest się celem dezinformacji. Jedynie założenie, że każda informacja czy wiadomość jest potencjalnie fałszywa, pozwala zmniejszyć podatność na dezinformację. W takich przypadkach trzeba brać pod uwagę również szybkość postępu technologicznego, który pozwala tworzyć fake newsy w jakości niemal uniemożliwiającej ich samodzielną weryfikację. Jednocześnie nawet wcześniej pozytywnie zweryfikowane źródło informacji może stać się źródłem dezinformacji.

³⁷ E.M. Włodyka, *Gotowi – do startu – start? Przyczynek do dyskusji nad gotowością jednostek samorządu terytorialnego do zapewniania cyberbezpieczeństwa*, "Cybersecurity and Law" 2022, t. 7, nr 1, s. 216.

³⁸ M. Karpiuk, *Cybersecurity as an element in the planning activities of public administration*, "Cybersecurity and Law" 2021, t. 5, nr 1, s. 48.

Bibliografia

References List

- Aïmeur E., Amri S., Brassard G., *Fake News, Disinformation and Misinformation in Social Media: a Review*, "Social Network Analysis and Mining" 2023, t. 13, nr 1.
- Bencsik A., Karpiuk M., Kelemen M., Włodyka E., *Cybersecurity in the Visegrad Group Countries*, Institute for Local Self-Government Maribor, Maribor 2023.
- Bennett W.L., Livingston S., *A Brief History of the Disinformation Age: Information Wars and the Decline of Institutional Authority*, w: Bennett L., Livingston S. (red.), *The Disinformation Age*, Cambridge University Press, Cambridge 2020.
- Burke J., *Facebook struggles as Russia steps up presence in unstable west Africa*, "The Guardian", 17 kwietnia 2022 r., <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/17/facebook-struggles-as-russia-steps-up-presence-in-unstable-west-africa> (dostęp: 2 kwietnia 2024 r.).
- Chałubińska-Jentkiewicz K., *Disinformation—and what else?*, "Cybersecurity and Law" 2022, t. 6, nr 2.
- Ćwik B., *Postrzeżenie zagrożeń w systemach bezpieczeństwa organizacji*, "Modern Management Review" 2017, t. 22, nr 3.
- Derlatka K.E., *Wielowymiarowość dezinformacji w wojnie – wybrane przykłady stosowania dezinformacji jako narzędzia wojny*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2023, nr 114.
- Diekman C., Ryan C.D., Oliver T.L., *Misinformation and disinformation in food science and nutrition: impact on practice*, "The Journal of Nutrition" 2023, t. 153, nr 1.
- Dornan C., *Dezinformatsiya: The past, present and future of fake news*, A Reflection Paper for the Canadian Commission for UNESCO, marzec 2017 r., https://www.researchgate.net/profile/Christopher-Dornan/publication/335881115_Dezinformatsiya_The_past_present_and_future_of_fake_news_A_Reflection_Paper_for_the_Canadian_Commission_for_UNESCO/links/5d81a738a6fdcc12cb989feb/Dezinformatsiya-The-past-present-and-future-of-fake-news-A-Reflection-Paper-for-the-Canadian-Commission-for-UNESCO.pdf (dostęp: 29 marca 2024 r.).

- Fetzer J.H., *Disinformation: The use of false information*, "Minds and machines" 2004, nr 14.
- How many people verified online information in 2021?*, Eurostat, 16 grudnia 2021 r., <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211216-3> (dostęp: 3 kwietnia 2024 r.).
- Kaczmarek K., *Appealing to compassion as an element of Russia's hybrid warfare against the West*, "Cybersecurity and Law" 2022, t. 7, nr 1.
- Kaczmarek K., *Dezinformacja jako czynnik ryzyka w sytuacjach kryzysowych*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2023, t. 51, nr 2.
- Kanekar A.S., Thombre A., *Fake medical news: avoiding pitfalls and perils*, "Family Medicine and Community Health" 2019, t. 7.
- Karpiuk M., *Cybersecurity as an element in the planning activities of public administration*, "Cybersecurity and Law" 2021, t. 5, nr 1.
- Karpiuk M., Pizło W., Kaczmarek K., *Cybersecurity Management – Current State and Directions of Change*, "International Journal of Legal Studies" 2023, t. 14, nr 2.
- Komunikat ws. dezinformacji ws. sytuacji na Ukrainie w internecie*, „Instytut Badań Internetu i Mediów Społecznościowych”, <https://ibims.pl/komunikat-ws-szerzenia-dezinformacji-ws-sytuacji-na-ukrainie-w-polskiej-przestrzeni-internetowej/> (dostęp: 2 kwietnia 2024 r.).
- Kuo R., Marwick A., *Critical disinformation studies: History, power, and politics*, "Harvard Kennedy School Misinformation Review" 2021, t. 2, nr 4.
- Makuch A., *„Psychological judo” Seftona Delmera – brytyjskie techniki dezinformacji w okresie II wojny światowej*, "Cybersecurity and Law" 2021, t. 5, nr 1.
- Mandić J., Klarić D., *Case study of the Russian disinformation campaign during the war in Ukraine – propaganda narratives, goals, and impacts*, "National security and the future" 2023, t. 24, nr 2.
- Meister S., *„Sprawa Lisy”: Niemcy na celowniku rosyjskiej dezinformacji*, „NATO review”, 25 lipca 2016 r., <https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2016/07/25/sprawa-lisy-niemcy-na-celowniku-rosyjskiej-dezinformacji/index.html> (dostęp: 29 marca 2024 r.).

- Neylan J.H., Patel S.S., Erickson T.B., *Strategies to counter disinformation for healthcare practitioners and policymakers*, "World medical & health policy" 2022, t. 14, nr 2.
- Nieć M., *Kampania wyborcza – uwagi politologa o genezie idei*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2012, t. 4, nr 3.
- Ó Fathaigh R., Helberger N., Appelman N., *The perils of legally defining disinformation*, "Internet policy review" 2021, t. 10, nr 4.
- Persily N., Tucker J.A., *Introduction*, w: Persily N., Tucker J.A. (red.), *Social media and democracy: The State of the Field and Prospects for Reform*, Cambridge University Press, Cambridge 2020.
- Polacy są świadomi dezinformacji, lecz i tak ulegają fake newsom*, Demagog, 23 lutego 2022 r., https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/polacy-sa-swiadomi-dezinformacji-lecz-i-tak-ulegaja-fake-newsom/ (dostęp: 29 marca 2024 r.).
- Shultz H.R., Godson R., *Dezinformatsia: Active Measures in Soviet Strategy*, Pergamon-Brassey's, Washington 1984.
- Tworek H., *Disinformation: It's History*, Centre for International Governance Innovation, 14 lipca 2021 r., <https://www.cigionline.org/articles/disinformation-its-history/> (dostęp: 29 marca 2024 r.).
- Wachowicz M.J., *Ujęcie teoretyczne pojęcia dezinformacji*, „Wiedza Obronna” 2019, t. 266–267, nr 1–2.
- Walka z algorytmami. UE wzywa Google i Facebook, aby promowały niezależne media*, Belsat.eu, 8 stycznia 2024 r., <https://belsat.eu/pl/news/08-01-2024-walka-z-algorytmami-ue-wzywa-google-i-facebook-aby-promowaly-niezalezne-media> (dostęp: 2 kwietnia 2024 r.).
- Wasilewski K., *Fake News and the Europeanization of Cyberspace*, "Polish Political Science Yearbook" 2021, t. 50, nr 4.
- Więcej prorosyjskich, mniej proukraińskich treści. Tak Rosjanie oszukują Facebooka*, PolskieRadio.pl, 18 grudnia 2022 r., <https://www.polskieradio.pl/399/7977/Artykul/3089097,Wiecej-prorosyjskich-mniej-proukrajskich-tresci-Tak-Rosjanie-oszukuja-Facebooka> (dostęp: 2 kwietnia 2024 r.).
- Włodyka E.M., *Polaryzacja, kohabitacja czy integracja? Wyzwania cyberbezpieczeństwa procesów wyborczych w Polsce*, w: Karpiuk M. (red.),

Cyberbezpieczeństwo. Aspekty krajowe i międzynarodowe, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2024.

Włodyka E.M., *Gotowi – do startu – start? Przyczynek do dyskusji nad gotowością jednostek samorządu terytorialnego do zapewniania cyberbezpieczeństwa*, “Cybersecurity and Law” 2022, t. 7, nr 1.

Wolny M., *Nauka Hippokratesa i rzymska propaganda. Zaraza na Sycylii w relacji Liwiusza (Liv. 25.26. 7–15)*, „Echa Przeszłości” 2016, t. 17.

Wolska A., *Fejk tygodnia: UE jest na krawędzi bankructwa, więc będą zajmowane oszczędności obywateli*, EURACTIV.pl, 15 marca 2024 r., <https://www.euractiv.pl/section/demokracja/news/fejk-tygodnia-ue-jest-na-krawedzi-bankructwa-wiec-beda-zajmowane-oszczednosci-obywateli/> (dostęp: 2 kwietnia 2024 r.).

Copyright (c) 2024 Krzysztof Kaczmarek

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

